

ไขปริศนา ศาสตร์การดูแลสุขภาพของหมอพื้นบ้านอีสาน

Solving Mysteries of Medical Science of Northeastern Folk Healer

นัยนา ประทุมรัตน์¹ / เมตตา เก่งชูวงศ์² / อรุณช วงศ์วัฒนาเสถียร³ /

กฤษณา ศรีธรรมมา⁴ / เชษฐา จักรไชย⁵ /

Naiyana Pratoomrat¹ / Metta kengchuwong² / Oranuch Wongwattanasathien³ /

Krisada Sridharmma⁴ / Chettha Chakchai⁵

^{1,4,5}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาสารคาม 44000, ประเทศไทย
*Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Maha Sarakham University
Maha Sarakham 44000, Thailand*

^{2,3}คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาสารคาม 44000, ประเทศไทย
*Faculty of Science and Technology, Rajabhat Maha Sarakham University
Maha Sarakham 44000, Thailand*

Corresponding author. Email: naiyanasp@gmail.com

Received: January 10, 2021

Revised: August 20, 2021

Accepted: August 20, 2021

Abstract

This article was part of research on knowledge management in the wisdom of northeasterner for health cares that appeared in palm leaf manuscript of recipe. The purpose of research was to solve the mysteries of names and five unique features such as 1) disease name, 2) names and types of herbs, 3) names of the recipes, 4) methods of making medicine and 5) treatments. The data was collected from the selected research in multidiscipline and interview with specialist folk healers.

The results of this research were shown as follows: 1) in disease name, it was found in both physical and mental illnesses such as cancer (physical disease), ghosts illness (mental illnesses); 2) in names and types of herbs, it was found that the herbs were named for language play, connotation and creative thinking; 3) in recipe, it was found that the names were challenging and complicating puzzles with more than one meaning; 4) in making medicine, it was found that there were mysteries of collecting, magic spell and making medicine; 5) in treatment methods, it was found that there were using integrated treatment methods by treating the body, mind and spirit with using herbs, rituals, magic.

Keywords: Five mysteries, northeastern folk healer

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาในการดูแลรักษาสุขภาพของชาวอีสานที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายข้อสงสัยที่มีชื่อหรือลักษณะเฉพาะ 5 ประการได้แก่ 1) ชื่อโรค 2) ชื่อและชนิดของสมุนไพร 3) ชื่อตำรับยา 4) การปรุงยา 5) วิธีรักษา โดยใช้ทฤษฎีการจากงานวิจัยที่คัดสรรและสัมภาษณ์แพทย์พื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ซึ่งผลการศึกษาเป็นดังนี้

1) ชื่อโรค พบว่า มีทั้งโรคทางกายและโรคทางจิต เช่น โรคมะเอ็ง (โรคทางกาย) โรคที่ถูกผีกระทำ (โรคทางจิต) 2) ชื่อและชนิดของสมุนไพร พบว่า มีการตั้งชื่อสมุนไพรเป็นปริศนาให้ฝึกคิดตามขนบประเพณีเล่นภาษาเปรียบเทียบ และให้ฝึกคิดนอกรอบ 3) ชื่อตำรับยา พบว่า มีการตั้งชื่อชวนให้สงสัย ทำทลายความคิดที่ซับซ้อนและมีนัยมากกว่าหนึ่งความหมาย 4) การปรุงยา พบว่า มีข้อสงสัยตั้งแต่การเก็บ คาลาก้ากับยา และการปรุงยา 5) วิธีรักษา พบว่า จะใช้วิธีรักษาแบบบูรณาการ โดยเป็นการรักษาทั้งกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ ด้วยการใช้สมุนไพร พิธีกรรม เวทมนตร์คาถา

คำสำคัญ : เเบญจปริศนา หมอพื้นบ้านอีสาน

บทนำ

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานคือกลุ่มบุคคลที่อยู่อาศัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีภาษาและวัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยเฉพาะการดูแลสุขภาพสมัยโบราณหมอพื้นบ้านอีสานจะบันทึกความรู้ไว้ในคัมภีร์ยาโบราณด้วยตัวอักษรโบราณ เช่น อักษรธรรม อักษรไทยน้อย เป็นต้น ในรูปของตำรา (Knowledge in Textbook) แต่เป็นการบันทึกอย่างไม่เป็นแบบแผนเพื่อเตือนความทรงจำไว้เท่านั้น และมีการส่งต่อความรู้สืบทอด จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง (Tradition Knowledge) (Klinhom, 2009, pp.20-21) ส่วนความรู้ที่เป็นเคล็ดลับ หรือเทคนิคที่เกิดจากประสบการณ์ในการรักษาคนป่วยเป็นรายกรณีมักจะไม่บันทึกไว้เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ต้องปฏิบัติตามลำดับอาการของคนไข้ที่เปลี่ยนไป แต่ปัจจุบันยุวชนหรือบุคคลทั่วไปจะอ่านคัมภีร์ยาโบราณซึ่งเป็นสมบัติทางภูมิปัญญาอันล้ำค่าไม่ออกและ/หรืออ่านแล้วไม่เข้าใจ ดิดขัดในเรื่องภาษาและเนื้อหาโดยเฉพาะภาษาปริศนาที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณก่อให้เกิดประเด็น (ปัญหา) ขวนสงสัยต้องขบคิดและตีความ นอกจากนี้ยังมีปริศนาอีกส่วนหนึ่งที่เป็นคำทาย หมอพื้นบ้านอีสานได้เรียนรู้จดจำบอกเล่าสืบทอดกันมา ปริศนาของภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานนับแต่อดีตถึงปัจจุบันเหล่านี้ซึ่งเป็นความรู้ที่มีคุณค่าในการนำมาใช้ประโยชน์และสามารถนำมาต่อยอดในเชิงวิชาการได้ในหลากหลายศาสตร์

จากการศึกษาของคณะผู้วิจัยในบทบาทหมอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสานที่มีต่อสังคม การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมในการดูแลสุขภาพ และการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของชาวอีสาน อาทิ 1) งานวิจัยเชิงสำรวจความรู้ของหมอชาวบ้านในช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น การศึกษาความรู้แบบชีวภาพนิเวศวิทยาชาติพันธุ์และเภสัชศาสตร์จากหมอชาวบ้าน พ.ศ. 2535-2547 การศึกษาดำรายาพื้นบ้านจากโบราณอีสาน พ.ศ. 2546-2547 จากวัดในจังหวัดมหาสารคาม การศึกษาดำรายาพื้นบ้านอีสาน พ.ศ. 2541-2542 จากตำรายาโบราณ สมุดข่อย และหมอยาพื้นบ้านอีสาน เทียบชื่อภาษาไทยและภาษาท้องถิ่น ด้านเภสัชกรรมแผนไทย ด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านและการนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชน 2) งานวิจัยที่ศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้านในการดูแลสุขภาพจากคำบอกเล่าของหมอสุนทรไพโรจน์ทองถิ่น เช่น การศึกษาความรู้และความเชื่อในการใช้สมุนไพรรักษาสุขภาพชาวผู้ไทย จังหวัดยโสธร การศึกษาการตั้งชื่อโรคจากอาการซึ่งมีตำรับยาสำหรับแก้อาการต่างๆ พฤติกรรมการบริโภคที่ทำให้เกิดโรคและมีการเปรียบเทียบตัว

ยาระหว่างยาแผนโบราณกับยาแผนปัจจุบัน การศึกษาโรคที่ชาวบ้านเป็นกันมากประกอบด้วยลักษณะอาการที่เกิดและลักษณะการใช้ยา เป็นต้น 3) งานวิจัยที่ศึกษาความรู้ในการดูแลสุขภาพของคนไทยเฉพาะโรค เช่น การศึกษาการรักษาโรคไข้หัดหมู การสังเคราะห์ภูมิปัญญาไทยในการรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งหรือมะเร็ง เป็นต้น 4) งานวิจัยในการดูแลสุขภาพเฉพาะประเด็น เช่น แบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย คณะผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีงานวิจัยใดได้ศึกษาเกี่ยวกับการไขปริศนาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในภาคอีสานไว้ โดยเฉพาะในประเด็นการเรียกชื่อโรค ชื่อตำรับยา การปรุงยา และวิธีการรักษา ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของหมอพื้นบ้านแต่ละคนทำให้เกิดความไขว้เขว ซึ่งส่งผลต่อการดูแลรักษาสุขภาพ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นความสำคัญและนำปริศนาที่มีชื่อแปลก น่าสนใจและคนรุ่นปัจจุบันอาจไม่รู้จักเหล่านั้นมาไขปริศนาหรือคำตอบให้เกิดการกระจ่างชัดยิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษาต่อยอดอันจะเป็นการช่วยอนุรักษ์องค์ความรู้ที่มีคุณค่าซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในการดูแลสุขภาพให้คงอยู่อย่างยั่งยืนตลอดไป

วัตถุประสงค์

เพื่อไขปริศนาในศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยอีสาน

ขอบเขตการศึกษา

การไขปริศนาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านในการศึกษานี้ เป็นการไขปริศนาในชื่อโรค ชื่อและชนิดของสมุนไพร ชื่อตำรับยา วิธีปรุงยาและวิธีการรักษา โดยมุ่งที่ปริศนาที่มีชื่อแปลก น่าสนใจและคนรุ่นปัจจุบันอาจไม่รู้จัก

ทบทวนวรรณกรรม

1. แพทย์พื้นบ้านอีสาน

แพทย์พื้นบ้านอีสานหรือหมอพื้นบ้าน (Traditional healer) หมายถึง ชาวบ้าน ผู้รักษาคนเจ็บป่วยด้วยสมุนไพร คาถาและพิธีกรรมที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน โดยหมอพื้นบ้านอีสานมีการแบ่งออกเป็น 9 ประเภท (Khuchariwanit, 1992, pp.12-14) ได้แก่ 1) หมอฮากไม้ (หมอยารากไม้หรือหมอสมุนไพร) เป็นหมอที่ใช้วิธีการรักษาด้วยพืช วัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ 2) หมอเป่า เป็นหมอที่ใช้วิธีการเป่ารักษาโรค 3) หมอน้ำมนตร์ หรือหมอเสก เป็นหมอที่รักษาโดยการทำน้ำมนตร์แล้วพรมไปบนส่วนที่บาดเจ็บ 4) หมอเอ็นหรือหมอนวด เป็นหมอที่รักษาโดยการนวด 5) หมอพระ เป็นหมอที่เป็นพระสงฆ์มีการรักษาหลายวิธี เช่น การประพรมหรืออาบน้ำมนต์ หรือพระบางรูปอาจจะใช้สมุนไพรและพิธีกรรมร่วมกัน 6) หมอลำผีฟ้าหรือหมอลำผีทรงหรือหมอเยาหรือหมอเหยา เป็นหมอรักษาด้วยการลำ (การขับลำด้วยภาษาถิ่นอีสาน) และมีแคนประกอบ หมอส่วนใหญ่มักเป็นผู้หญิง 7) หมอธรรมหรือหมอผี เป็นหมอรักษาด้วยคาถา 8) หมอสูดหรือหมอสู่วัณูหรือหมอพราหมณ์หรือหมอสูตร เป็นการรักษาผู้ป่วยด้วยการเรียกให้ขวัญกลับเข้ามาอยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย(การสู่วัณู) และ 9) หมอดำแย เป็นหมอทำคอดเด็ก นอกจากนี้ อาจจำแนกหมอพื้นบ้านอีสานออกได้เป็น 2 กลุ่ม (Praphawicha et al., 2003, pp.16-20) คือ กลุ่มหมอพื้นบ้านสมุนไพรเป็นหมอที่มีความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรอย่างลึกซึ้งและให้ตัวยารักษาผู้ป่วยโดยตรง แต่บางคนอาจใช้ความรู้ด้านเวทมนต์คาถาและพิธีกรรมต่างๆ ประกอบการใช้ยาสมุนไพร และกลุ่มหมอพื้นบ้านที่ใช้เวทมนตร์คาถาอาคม มีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ประกอบเล็กๆ น้อยๆ ในการรักษาสุขภาพทางกายและมีผลทางจิตใจของผู้ป่วย

2. ความเชื่อในการเกิดโรคและการดูแลสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน มีความเชื่อในการเกิดโรคซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ (Krairat, 2006, pp.201-221) ได้แก่

1) กลุ่มโรคที่เกิดจากธรรมชาติ ชาวอีสานเชื่อว่าร่างกายคนประกอบได้ด้วยธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมและธาตุไฟ ซึ่งสร้างความสมดุลอยู่ภายในร่างกาย หากขาดธาตุใดธาตุหนึ่งจะทำให้ร่างกายขาดความสมดุลเกิดโรค โรคที่เกิดจากธรรมชาติ

ส่วนใหญ่เป็นโรคพื้นบ้านหรือโรคเฉพาะท้องถิ่นมีชื่อเรียกขานกันเฉพาะในแต่ละสังคม วัฒนธรรม รวมทั้งมีวิธีการรักษาที่เป็นที่รู้จักและเข้าใจในหมู่ชุมชนนั้น ๆ โดยมากเป็นโรคที่ไม่มีความซับซ้อนมากซึ่งโรคทางกรรมพันธุ์บางอย่างก็จัดอยู่ในประเภทนี้ในการรักษาโรคโดยมากมักใช้สมุนไพร หรือวิธีต่างๆ ที่ชาวบ้านมักจะดูแลรักษาสุขภาพด้วยตนเอง หากเกินความสามารถของตนจึงจะรับการรักษาจากหมอยาพื้นบ้าน เช่น โรคลม โรคเลือด โรคไข้หมากไม้ โรคริดสีดวง เป็นต้น

2) กลุ่มโรคที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ชาวอีสานส่วนหนึ่งเชื่อว่า ผู้ป่วยที่มีอาการซับซ้อนยากจะอธิบายด้วยเหตุผลทางธรรมชาติได้ เป็นต้นว่า อยู่ดีๆ ก็มีอาการเพ้อพูดคนเดียว ตาลอย หรืออาจปวดท้องปวดศีรษะกะทันหันโดย ไม่ทราบสาเหตุ อาการเหล่านี้มักเชื่อว่าเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติมารบกวนร่างกาย ต้องรับการรักษากับหมอพื้น บ้านทางไสยศาสตร์ อาทิ โรคกำเริบหรือกำเริบเป็นโรคที่เกิดกับเด็กที่เกิดได้ประมาณหนึ่งสัปดาห์ เด็กจะร้องไห้ไม่หยุด ไข้ขึ้นสูงชักเกร็ง บางครั้งจนตัวเขียวและอาจเสียชีวิตได้ ซึ่งเชื่อว่าเกิดจาก “แม่ซ้อ” หรือ “ผีซ้อ” อันหมายถึง แม่แต่ อดีตชาติมาหยอกล้อเล่นและเห็นว่าเด็กน่ารักจึงอยากได้เด็กคืนไปเป็นลูกตน การรักษาโดยนำเด็กมาให้หมอยาพื้นบ้านเป่ากระหม่อม และผูกแขนด้วยฝ้ายขาว (ฝ้ายสายสิญจน์เชื่อว่าเป็นฝ้ายศักดิ์สิทธิ์เป็นของรักษา) ช่วยป้องกันภูตผีหรือภัยอันตรายใดๆ มารบกวนลูกหลานของตนได้อีก

3) กลุ่มโรคที่เกิดจากความทันสมัย จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ประเทศไทยมีนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม โดยมีการนำเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาซึ่งพบ ผลกระทบด้านลบที่ชัดเจนเช่น การใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชในการเกษตรกรรม ส่งผลให้มีสารพิษปนเปื้อนในผลผลิตและสิ่งแวดล้อม สะสมจนเกิดเป็นพิษต่อร่างกายทำให้เกิดการเจ็บป่วยขึ้น ชาวบ้านและหมอพื้นบ้านอีสานเชื่อว่า การรับประทานพืชผักผลไม้ที่มีสารเคมีปนเปื้อน รวมทั้งได้รับสารพิษจากการฉีดพ่นพืชผักในการทำการเกษตรจะทำให้เลือดมีความเข้มข้นสูง เลือดจะเสียและเหนียว การไหลเวียนของเลือดผิดปกติ ก่อให้เกิดโรคต่างๆ มากขึ้น เช่น โรคประดง โรคห่อย อัมพฤกษ์ อัมพาต เป็นต้น

วิธีการวิจัย

1. **ขั้นการสำรวจ** คณะผู้วิจัยทำการสำรวจปรีศนาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานจากกลุ่มแหล่งข้อมูลประเภทต่าง ๆ จำนวน 5 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) เป็นปรีศนาที่มาจากแหล่งข้อมูลประเภทเอกสารหรือตำรายาโบราณอีสานหรือคัมภีร์ยาโบราณอีสานที่มีการปริวรรต(แปลภาษา)และได้รับตรวจสอบจากนัก ภาษาศาสตร์ที่รอบรู้เกี่ยวกับภาษาถิ่นอีสานแล้ว 2) เป็นปรีศนาที่มาจากแหล่งข้อมูลของหมอพื้นบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานที่มีชื่อเสียงจำนวน 10 คนใน 6 จังหวัด (ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ศรีสะเกษ และสกลนคร) ด้วยการคัดเลือกแบบ Snow Ball 3) เป็นปรีศนาที่มาจากแหล่งข้อมูลประเภทตำรายาที่มีผู้คิดขึ้นของปัจเจกบุคคลที่บอกเล่าหรือเผยแพร่เพื่อการค้า 4) เป็นปรีศนาที่จากแหล่งข้อมูลประเภทงานวิจัยที่มีผู้วิจัยได้ศึกษาจากตำรายาพื้นบ้านอีสานโบราณของหมอพื้นบ้านในภาคอีสาน 5) เป็นปรีศนาที่มาจากแหล่งข้อมูลประเภทบทความของหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชนหรือชมรมหมอยาพื้นบ้านอีสาน

2. **ขั้นการคัดเลือกปรีศนา** คณะผู้วิจัยทำการคัดเลือกปรีศนาตามขอบเขตการศึกษาที่กำหนดไว้

3. **ขั้นการไขปรีศนา** คณะผู้วิจัยทำการไขปรีศนาด้วยการสืบค้นคำเฉลยจากแหล่งข้อมูลประเภทต่าง ๆ ข้างต้นและตำรายาไทยหรือเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วอธิบายผลการศึกษาเชิงพรรณนาด้วยพหุศาสตร์หรือพหุวิทยาการเพื่อให้ได้คำตอบที่มีความกระจ่างชัดเจน

ผลการศึกษา

การไขปรีศนาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยอีสาน ได้ผลเป็นดังนี้

1. การไขปรีศนาชื่อโรค

1.1 “โรคมะเอียง” เป็นโรคทางกายซึ่งผลการศึกษาทัศนะตามศาสตร์ของหมอพื้นบ้านกลุ่มชนชาติพันธุ์ ไทยอีสานและตามศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน สามารถอธิบาย “โรคมะเอียง” ได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การไขปริศนาชื่อโรค “มะเอ็ง” ตามศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านและศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน

ทัศนะตามศาสตร์การแพทย์พื้นบ้าน	ทัศนะตามศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน
<p>โรคมะเอ็ง คือโรคเรื้อรังระยะอันตราย มีหลายชนิด รักษาให้หายขาดยาก เกิดได้ทุกส่วนของร่างกาย เป็นอาการระยะลุกลามไปยังส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย โดยมีนักวิชาการกลุ่มหนึ่ง Phonchai Sisarakham (personal communication, 2018) ให้ความเห็นว่าโรคมะเอ็ง คือ โรคมะเร็งในปัจจุบัน เนื่องจากภาษาถิ่นอีสานโบราณไม่มีเสียง ร แต่จะเสียงใช้เสียง ฮ แทน เช่น คำว่า เรือน จะออกเสียงเป็น เอือน คำว่า รัก จะออกเสียงเป็น ฮัก ซึ่งโรคมะเอ็งที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานมีหลายชนิด เช่น มะเอ็งไฟ(อาการแสบร้อนเหมือนถูกไฟไหม้บริเวณที่เป็น) มะเอ็งดุก(กระดุก) มะเอ็งหวาน(สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นโรคเบาหวานระยะลุกลาม) มะเอ็งนม(เต้านม) มะเอ็งอุพทม(กามโรคของบุรุษระยะลุกลาม) หรือมะเอ็งโคย(อวัยวะเพศชาย) มะเอ็งหม้อ(อวัยวะเพศหญิง) มะเอ็ง(โรคมะเร็งทุกชนิด) เป็นต้น (Chakchai, et al., 2017)</p>	<p>โรคมะเร็ง เกิดจากการที่ร่างกายไม่สามารถควบคุมการเจริญเติบโตหรือการตายตามธรรมชาติของเซลล์ปกติได้ เกิดได้ทุกส่วนของร่างกาย มีหลายชนิด เช่น มะเร็งสมอง มะเร็งปากมดลูก มะเร็งเต้านม มะเร็งตับ มะเร็งปอด มะเร็งช่องปาก มะเร็งโหลงจุก มะเร็งกล่องเสียง มะเร็งต่อมไทรอยด์ มะเร็งถุงน้ำดี มะเร็งตับอ่อน มะเร็งลำไส้ใหญ่ มะเร็งรังไข่ มะเร็งมดลูก มะเร็งผิวหนัง มะเร็งในระบบประสาท มะเร็งต่อมลูกหมาก มะเร็งทางเดินอาหาร เป็นต้น มีการแบ่งระยะของโรครออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1) ก้อนเนื้อ/แผลมีขนาดเล็กยังไม่ลุกลาม ระยะที่ 2) ก้อนเนื้อ/แผลมีขนาดใหญ่ขึ้นเริ่มลุกลามภายใน/อวัยวะ ระยะที่ 3) ก้อนเนื้อ/แผลมีขนาดใหญ่ขึ้นเริ่มลุกลามภายใน/อวัยวะข้างเคียงและลุกลามเข้าต่อมน้ำเหลือง ระยะที่ 4) ระยะสุดท้ายคือก้อนเนื้อ/แผลมีขนาดใหญ่ขึ้นเริ่มลุกลามภายใน/อวัยวะข้างเคียงและลุกลามเข้าต่อมน้ำเหลือง แพร่กระจายเข้าสู่กระแสเลือด/กระแสเหลืองไปยังเนื้อเยื่อ/อวัยวะที่อยู่ไกลออกไป</p> <p>อนึ่ง มะเอ็งหวาน หรือโรคเบาหวานระยะลุกลามนั้น แพทย์แผนปัจจุบันได้จัดให้โรคเบาหวานเป็นโรคเรื้อรัง มีอันตรายถึงชีวิตได้แต่ไม่ถือว่าเป็นโรคมะเร็งเนื่องจากเกิดจากตับอ่อนไม่สามารถสร้างอินซูลิน (Insulin) ได้เพียงพอกับความต้องการของร่างกาย</p>

1.2 “โรคที่ถูกผีกระทำและโรคที่ถูกกระทำด้วยไสยศาสตร์” เป็นโรคทางจิตซึ่งผลการศึกษาทัศนะตามศาสตร์ของหมอพื้นบ้านกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยอีสานและตามศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน สามารถอธิบาย “โรคที่ถูกผีกระทำและโรคที่ถูกกระทำด้วยไสยศาสตร์” ได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การไขปริศนาชื่อโรค “ที่ถูกผีกระทำ/ถูกกระทำด้วยไสยศาสตร์” ตามศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านและศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน

ทัศนะศาสตร์การแพทย์พื้นบ้าน	ทัศนะศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน
<p>โรคที่ถูกผีกระทำ ได้แก่</p> <p>- ผีเข้าคน เชื่อกันว่า ผีประเภทต่าง ๆ เข้ามาสิงร่างของคนทำให้เจ็บป่วยหรืออาจเสียชีวิตได้ (Weesapan, 2007, pp.161,163) โรคที่ ถูก ผีกระทำจะมีอาการต่าง ๆ ได้แก่ 1) คนไข้จะมองคนอื่นแบบตาขวางไม่เป็นมิตร กลืนกายเหินสาบคลุ้มคลั่ง ะอะอะ โวยวาย พูดจาวกวนฟังไม่รู้เรื่องอยู่กับที่ไม่ได้ มักทำร้ายตัวเองหรือทำร้ายคนอื่น 2) คนป่วยมักจะเก็บตัวเงียบมักจะไม่ยอมสนทนากับใคร เหมือนลอย 3) คนป่วยมีอาการชักหมดสติแล้วตาย (Sirisak Kaeophikun, personal communication, 2018)</p> <p>- ผีแม่หม้าย (โรคไหลตาย) ชาวอีสานส่วนหนึ่งเชื่อว่าหากผู้ชายโดนนอนหลับแล้วเสียชีวิตสาเหตุเกิดจากผีแม่หม้ายมาเอาวิญญาณของผู้ชายไปเป็นสามีของตน ชาวอีสานบางกลุ่มจนถึงคิดหาวิธีป้องกันด้วยการใช้วัสดุที่ทำได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ท่อนไม้ ฟางข้าว ทำเป็นรูปอวัยวะเพศชายแขวนไว้หน้าบ้านหรือทางเข้าหมู่บ้านของตนซึ่งเชื่อกันว่าเมื่อผีแม่หม้ายผ่านมาเห็นก็จะพอใจ ไม่มารบกวนเอาชีวิตสมาชิกคนในครอบครัวนั้น บางคนให้ผู้ชายหาเล็บสีแดงหรือให้สวมเสื้อผ้าของสตรี ซึ่งเชื่อกันว่าทำให้ผีแม่หม้ายสับสนคิดว่าเป็นหญิงจึงไม่สนใจที่จะเอาวิญญาณของผู้นั้นไป ซึ่งชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่าเหตุใดผู้ตายมักเป็นเพศชายวัยฉกรรจ์ร่างกายแข็งแรง และมักจะเป็นญาติกัน และมักจะเสียชีวิตในเวลาหรือช่วงอายุใกล้เคียงกัน</p>	<p>ศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบันเชื่อว่าคนที่เป็นโรคที่ถูกผีกระทำจัดเป็นโรคทางจิตประสาท (Trirueangworawat, 2018)</p> <p>- ผีสิง โรงพยาบาลศิริราช เคยพบกรณีผู้ป่วยที่อยู่ๆ แล้วมีอาการชักและหมดสติ ต่อมาก็ทยอยตายกันหลายราย ชาวบ้านเชื่อว่าผีสิง แต่เมื่อได้ตรวจเลือดของผู้ป่วยที่มีอาการเหมือนคนจะสิ้นชีวิตพบว่ามีการผิดปกติของเม็ดเลือดแดง และมีระดับสารตะกั่วในเลือดสูงมากซึ่งมีผลต่อสมองอย่างรุนแรง สาเหตุเกิดจากการดื่มน้ำจากบ่อน้ำที่มีผู้ทิ้งขยะที่มีสารตะกั่วปะปนกับน้ำเมื่อมีการนำน้ำไปดื่มกินเป็นประจำ จึงเกิดการสะสมสารพิษจากตะกั่วในร่างกาย ส่งผลทำให้เกิดอาการมือเท้าลั่น ปวดท้อง ชัก หมดสติและตายในที่สุด ซึ่งอาการดังกล่าวสามารถป้องกันด้วยการหลีกเลี่ยงการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีพิษหรือเลี่ยงการบริโภคอาหารที่มีสารพิษปนเปื้อน (Wichitphan, 1980)</p> <p>- ผีแม่หม้าย (โรคไหลตาย) แพทย์แผนปัจจุบันกล่าวว่า เป็นโรคที่มีความผิดปกติทางพันธุกรรม (Brugada Syndrome) มักพบในเพศชายไม่มีอาการเตือน มักเกิดตอนนอนหลับ โดยจะมีอาการของหัวใจที่เต้นผิดจังหวะขั้นรุนแรงแบบเฉียบพลัน หัวใจโตบ หัวใจขาดเลือดเฉียบพลัน (Ramathibodi Hospital, 2018)</p>
<p>โรคที่ถูกกระทำด้วยไสยศาสตร์ คือ โรคที่ถูกบุคคลอื่นกระทำด้วยคุณไสยทำให้เจ็บป่วย โดยคนป่วยได้รับวัตถุแปลกปลอมที่เป็นอันตรายเข้าสู่ร่างกาย เช่น เข็มเย็บผ้า ตะปู หนิงสัตว์ขนาดใหญ่ เป็นต้น ในลำไส้และกระเพาะอาหารโดยไม่รู้ตัว</p>	<p>ศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบันเรียก เป็นโรคทางจิตประสาท(จิตเภท) ประเภทหนึ่ง อาจสนใจในเรื่องไสยศาสตร์มีอาการหลงผิดคือปักใจเชื่อโดยไม่มีเหตุผลหาตระแวงประสาทหลอนและเชื่อถือโชคลาง พุดจาสับสนมาก มักเปลี่ยนเรื่องฟังไม่เข้าใจ</p>

2. การไขปริศนาชื่อสมุนไพร

หมอพื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในภาคอีสานมีการตั้งชื่อสมุนไพรเป็นปริศนาให้ฝึกลูกศิษย์คิดในรูปแบบดังนี้ 2.1 ปริศนาเพื่อฝึกคิดตามชนบ เป็นการเล่นปริศนาคำทายที่คนไทยนิยมทายปริศนามาแต่โบราณ มักเล่นเป็นภาษาเชิงเปรียบ โดยคำถามมักใช้คำว่า อีหยัง (อะไรเอ่ย) เช่น

ต้นอีหยัง กาบินหนี (คำเฉลยคือ ต้นโคกกระสุนหรือหนามกระสุนหรือหนามดิน เพราะเป็นพืชที่มีผลหนามแหลมใหญ่ 1 อัน และมีหนามเล็ก ๆ อยู่ทั่วไป พืชชนิดนี้ กากหรือหนักแล้ว ไม่กล้าเข้าใกล้ สรรพคุณ ผลแห้งนำไปต้มกับน้ำดื่มเป็นยาลดความดันโลหิต หากใช้เมล็ดแห้งต้มร่วมกับกำลังวัวเถลิง กำลังเสือโคร่งและเคือเขาแกลบจะใช้เป็นยาบำรุงกำลัง) (Thongsa Charoenta, personal communication, 2018)

ต้นอีหยัง ดอกบ่เข้า (คำเฉลยคือ ต้นกระท้อน หรือหมากดอง เพราะคำว่ากระท้อนมีเสียงใกล้เคียงว่า สะท้อน ใครจะทำอะไรก็จะสะท้อนกลับ ดอกไม่เข้า ต้นกระท้อนเป็นไม้ยืนต้น สรรพคุณ ผลมีวิตามินสูง ใช้บำรุงสายตา บำรุงผิว สร้างภูมิคุ้มกัน ทานโรค ช่วยกระตุ้นน้ำย่อย ช่วยเจริญอาหาร ขับของเสียออกทางผิวหนัง และป้องกันสิว) ต้นอีหยัง ป่าช้าหมอง (คำเฉลยคือ ต้นชันทองพยาบาท หรือต้นตุ๊กใส สรรพคุณหลากหลาย เช่น แก้โรคปากเปื่อย ขจัดพิษ แก้ไข้ แก้ระบาย ฆ่าพยาธิ ช่วยระบายน้ำเสียออกจากร่างกาย ช่วยรักษาตับพิการ รักษาโรคผิวหนังทุกชนิด แก้อาการพิษในกระดุก รักษาอาการปวดใจข้อ รักษาโรคมะเร็ง เป็นต้น ด้วยความที่ต้นชันทองพยาบาทหรือต้นตุ๊กใสมีสรรพคุณนานัปการนี้จึงทำให้คนเสียชีวิตน้อยลง จึงเปรียบกับป่าช้าหมองคือแทบจะไม่ได้ใช้งานนั่นเอง)

ต้นอีหยัง ช้างฮั่ว(รั้ว) (คำเฉลยคือ ต้นขี้เหล็กชาวบ้านมักปลูกข้างรั้วบ้านหรือรั้วสวนหรือตามข้างทางแถบชนบท คนไทยนำดอกอ่อนและยอดอ่อนมาทำเป็นอาหารเป็นยาระบายชนิดอ่อนสำหรับผู้ที่มีปัญหาท้องผูกชนิดไม่รุนแรง จึงใช้สรรพคุณนี้เป็นคำทาย นอกจากนี้ใบขี้เหล็กมีสรรพคุณเป็นยานอนหลับ ระบุประสิทธิภาพช่วยคลายเครียด)

2.2 ปริศนาให้ฝึกคิดนอกกรอบ เป็นการตั้งชื่อสมุนไพรซึ่งต้องใช้การตีความทางภาษา คำตอบอาจมีความหมายเป็น 2 นัย หากตีความผิดอาจทำให้บางคนเกิดความเข้าใจผิดได้ เช่น ให้ใช้หมอยแม่ม่าย หรือหมอยยายซี (คำเฉลยคือ ให้ใช้ต้นลิเกาหรือหญ้ายายเถา เป็นพืชตระกูลเฟิร์นทอดเลื้อยพาดพันกับต้นไม้อื่นยาวได้หลายเมตร ลำต้นเป็นเหง้าสั้น

มีขนสีน้ำตาลเข้มหนาแน่น ลำต้นเมื่อแก่จะมีสีดำและเป็นมัน การเปรียบเทียบลักษณะของพืชที่มีลักษณะคล้ายกับขนเพชรของคน Phrasiribunyarat (Bunkoet) (personal communication, 2018) กล่าวว่าบางคนเข้าใจว่า หมอยแม่หม้ายเป็นวัตถุธาตุใช้เป็นยาแก้คุณไสย ส่วนในตำราไทยจะใช้หมอยแม่หม้ายทั้งต้นแก้พิษฝิภายในและฝิภายนอก (Faculty of Pharmaceutical Sciences, Ubon Ratchathani University, September 3, 2014)

3. การไขปริศนาชื่อตำรับยา

ปริศนาประเภทนี้มักจะไม่ใช้คำว่า “อียัง” (อะไรเอ่ย) แต่จะบอกเป็นชื่อตำรับยา เช่น ยานกเขาขัน โดไม่รู้ล้ม สวาน้อยตกเตียง ม้ากระที่บโโรง (คำเฉลยคือ ตำรับยาเพิ่มพลังทางเพศหรือแก้อาการเสื่อมสมรรถภาพทางเพศชาย) ยาล้อมลูก (คำเฉลยคือ ตำรับยาบำรุงสตรีมีครรภ์) ยาแก้ธาตุพิการ (คำเฉลยคือ ตำรับยาบำรุงร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรง) ยากินข้าวแซบ (คำเฉลยคือ ตำรับยาเจริญอาหาร) ยาอุปทม (คำเฉลยคือ ตำรับยาแก้กามโรคสำหรับบุรุษ) เป็นต้น นอกจากนี้ ปริศนาตำรับยาและปริศนาชื่อสมุนไพรมักผูกภาษาล้อจองกันเป็นปริศนาท้าทายความคิดที่ซับซ้อนมากขึ้น เช่น

- ปริศนาตำรับยาอายุวัฒนะ เป็นตำรับยาที่ช่วยให้อายุยืนยาว ร่างกายแข็งแรงเสมือนคืนความเป็นหนุ่มเป็นสาวอีกครั้งหรือยาต้านความเสื่อมชรา ประกอบด้วย “หิ้งอากาศ พาดहांไม้ หงายธรณี หนีสงสาร ไปนิพพานไม่กลับ” ความหมายของตำรับยาอายุวัฒนะ มี 2 นัย คือ

นัยที่ 1 ยาอายุวัฒนะ เป็นยาที่ประกอบด้วยสมุนไพร 5 ชนิด ได้แก่ หิ้งอากาศ (คำเฉลยคือ ผึ้ง คนโบราณใช้น้ำผึ้งเป็นอาหารและยาบำรุงสุขภาพ ตำราไทยใช้เป็นกระสายยา แก้อ่อนเพลีย รักษาแผลภายนอกได้ น้ำผึ้งที่ดีต้องเป็นน้ำผึ้งธรรมชาติในช่วงเดือน 5 เพราะน้ำผึ้งจะมีความเข้มข้นมาก) พาดहांไม้ (คำเฉลย คือเคียวกอสหรือเคียวบระเพ็ด มีรสขม ตำรายาโบราณใช้ยาบำรุงสุขภาพ ช่วยบำรุงเลือด ลดความดันโลหิต ชะลอการแก่ก่อนวัย เจริญอาหาร ชุ่มคอขับเสมหะ แก้ไอ) หงายธรณี (คำเฉลยคือ หัวหญ้าแห้วหมู ใช้เป็นยาเจริญอาหาร แก้ไข้ แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ) หนีสงสารไปนิพพานไม่กลับ (คำเฉลยคือ ผักเสี้ยนผี เป็นผักพื้นบ้านของไทยชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมมารับประทานเป็นอาหาร เป็นผักดองกินกับน้ำพริก มีกลิ่นเหม็น รสร้อนขม ตำราไทยผักเสี้ยนผีมีสรรพคุณทางยา ขับหนองในร่างกาย ทำให้หนองแห้ง รักษาริดสีดวง แก้โรคบิด แก้ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ปวดตามข้อ

ต่าง ๆ แก้วไข แก้วลม แก้วปวดหัว ขับพยาธิในลำไส้ บรรเทาอาการจุกเสียด นำต้นไปต้มน้ำดื่ม แก้วปวดหัว ใช้ล้างแผลเรื้อรัง เหมาะสำหรับผู้ป่วยอัมพาต) (Phichiansunthon et al, 2015)

นัยที่ 2 ยาอายุวัฒนะเป็นยาที่ใช้สมุนไพรที่กล่าวนำข้างต้น ช่วยทำให้ธาตุทั้ง 4 ของคนเป็นปกติและในทางพุทธศาสนาให้ความสำคัญทางจิตใจด้วยซึ่งการที่คนเราจะมีอายุยืนยาวนั้นสุขภาพกายต้องแข็งแรงและจิตใจต้องเป็นสุข และความสุขที่สุดของชีวิตคนคือการไกล่ไปสู่นิพพาน กล่าวคือ คนต้องหมดกิเลสด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญสติ ภาวนา ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 (ข้อปฏิบัติ 8 ประการ เพื่อความพ้นทุกข์ ได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การกระทำชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความเพียรพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจชอบ) (Phrakhruphithak Amphawan, personal communication, 2018)

- ปริศนาตำรับโอสถของพระพุทธเจ้า เป็นตำรับที่มีความหมาย 2 นัย คือ

นัยที่ 1 เป็นตำรับยารักษาโรคทางกายที่พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายที่อาพาธในฤดูสารทด้วยการรับประเคนเภสัช ได้แก่ 1) ประเภทย่น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย 2) ประเภทย่นเหลวที่เจียวแล้วกรองเป็นยา 3) ประเภท มูลเภสัช 4) ประเภทยาที่เป็นน้ำ ผาดจากต้นไม้ 5) ประเภทใช้ใบไม้เป็นยา 6) ประเภทผลเภสัช 7) ยางไม้ที่เป็นยา 8) กลี้อเป็นยา ฯลฯ ตัวอย่าง ตำรับโอสถของพระพุทธเจ้า เช่น การฉนยาตองหมากส้มมอกับน้ำมูตรเน่า กล่าวคือ การนำเอาหมากส้มมอ(ผลส้มอ) แช่ตองน้ำปัสสาวะของตนเอง 7 วัน แล้วจึงรับประทาน มีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคคานาชนิด เช่น ยาระบาย ยาขับเสมหะ ยาบำรุงธาตุ แก้วไข ผายธาตุ รู้ถ้ายรู้ปิดเอง เป็นต้น (Folk Doctor Foundation, 2013)

นัยที่ 2 เป็นตำรับยารักษาโรคทางใจ คือ การใช้ธรรมะของพระพุทธเจ้าในการดับไฟกิเลสในใจ ได้แก่ การถือศีล ปฏิบัติธรรม การภาวนา จะทำให้มีสติ สมาธิ จิตใจสงบหนักแน่น ทนทานไม่หวั่นไหว ก่อให้เกิดสติปัญญา รู้เท่าทันกิเลส ก่อให้เกิดพลังอำนาจต่ออารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบต่อการรับรู้ทั้งทางกายและจิตใจ จึงจะเอาชนะไฟกิเลสหรือทุกข์ทางใจได้จึงนับได้ว่า การปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาด้วยการคิดดี พูดดี ทำดี ตำรับโอสถของพระพุทธเจ้าจึงหมายถึงยารักษาจิตใจและยารักษาร่างกายควบคู่กันไปด้วย (Phra-Adun Akkhatthammo, personal communication, 2018)

4. การไขปริศนาวิธีปรุงยา

วิธีปรุงยาพบว่ามีการปริศนาในทุกขั้นตอนดังนี้

4.1 ปริศนาการเก็บยา การเก็บยาจะต้องใช้ “คาถาปลุกยา” เพื่อให้หมอและผู้ป่วยเกิดความเชื่อมั่นในตัวยาที่ใช้รักษาว่าจะรักษาโรคได้หายแน่นอน

4.2 ปริศนาคาถากำกับยา หมอยาที่บ้านจะต้องใช้สมุนไพรร่วมกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ กล่าวคือ เวลากลางคืนหมอจะต้องทำพิธี “ไส” หรือเสกเป่าด้วยมนตร์ให้โรคออกจากคนไข้ ตื่นเมื่อไรก็ทำยามนั้น โดยห้ามพูดกับใคร (เป็นการป้องกันโรคสำหรับหมอกับคนไข้ เพราะหมอไม่รู้ว่าคนไข้จะเป็นพาหะของโรคหรือไม่ ขณะเดียวกันก็เป็นการป้องกันโรคจากภายนอกเข้ามาแทรกซ้อนกับโรคที่คนไข้กำลังเป็นอยู่) หรืออาจใช้วิธีตั้งคาถาชั้น 5 (ดอกไม้รูป เทียน) แล้วเขียนชื่อคนไข้ ก่อนนอนจะต้องทำวัตร สวดมนต์ บริกรรมคาถาแล้วบอกให้ครูหมอช่วยเป่าชื่อคนไข้ให้หายเรียกว่าบริกรรมคาถา (การสวดมนต์บริกรรมคาถานับว่าเป็นภูมิปัญญาของหมอชาวบ้านที่ใช้พลังจากความเชื่อของศาสนาว่ามีพลังมีลานุกาภาพสามารถดลบันดาลให้คนไข้หายจากอาการเจ็บป่วยได้เร็วขึ้น)

4.3 ปริศนาการ “หลามยา” (ปรุงยา) เป็นวิธีการนำเครื่องยาลงในกระบอกไม้ไผ่ แล้วนำไปเผาไฟให้ยาสุกจากนั้นลอกเปลือกไม้ออกให้เหลือแค่เยื่อไม้ห่อหุ้มยาไว้

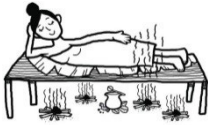
5. การไขปริศนาวิธีรักษา

หมอพื้นบ้านอีสานมีวิธีการรักษาโรคตามความเชื่อจากสาเหตุของการเกิดโรค ได้แก่

1) วิธีการรักษาโรคทางกาย อาทิ โรคมะเอ็ง โรคคะยือ (หอบหืด) รักษาด้วยสมุนไพรรหลายชนิด พิธีกรรมและคาถา

2) วิธีการรักษาโรคทางใจที่เกิดจากกายป่วย อาทิ อาการซึมเศร้า เสียใจ ตกใจ ความเครียด ที่ร่างกายได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจจากการ ที่ร่างกายทำงานหนักจนเกินไปหรือในกรณีหญิงหลังคลอดสูญเสียเลือดและพลังงานมากในขณะคลอดจะทำให้เจ็บป่วยหรือตายได้ ต้องรักษาด้วยการ “เข้ากำหรือเข้ากรรม” ซึ่งเป็นวิธีการรักษาสุขภาพของสตรีหลังคลอดบุตรแล้วเสียเลือดมาก หรือคนที่ประสบอุบัติเหตุที่เสียเลือดมาก (Weesapen et al, 2007; Klinhom, 2009) กล่าวคือสตรีต้องย่างไฟ (อยู่ไฟ) ต้มน้ำสมุนไพรร้อน การอบน้ำสมุนไพรร้อนหรือการอบด้วยไอน้ำสมุนไพรรอบแบบชาวอีสานโบราณด้วยการใช้สุมไก่หมักด้วยผ้าห่มเพื่อใช้น้ำร้อนของสมุนไพรรช่วยขับเหงื่อและน้ำคาวปลา (ของ

เสีย/พิษ) ออกจากร่างกายที่จะทำให้ร่างกายแข็งแรงดี ดังภาพที่ 1 (แสดงการเข้ากำหรือเข้ากรรม) นอกจากนี้มีข้อปฏิบัติตนหรือข้อห้าม อาทิ ห้ามออกจากเรือนไฟโดยเด็ดขาด ห้ามกินอาหารแสลง งดการมีเพศสัมพันธ์ เป็นต้น

การอยู่ไฟ (อยู่ไฟ)

การอบสมุนไพร

ภาพที่ 1 การเข้ากำหรือเข้ากรรมหลังจากสตรีคลอดบุตรด้วยนอนอย่างไฟ (อยู่ไฟ) และการอบสมุนไพร

ที่มา : Sridharmma et al. (2018)

3) วิธีการรักษาโรคที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ หมอพื้นบ้านอีสานเชื่อว่า หากคนไข้เจ็บป่วยที่ไม่สามารถอธิบายมูลเหตุของโรคได้ ชาวอีสานจะเชื่อว่าเกิดจากภูตผีเป็นผู้กระทำ เช่น โรคไหลตาย โรคที่เกิดจากไสยศาสตร์ เช่น โรคกระโดด (ผีหนังเป็นตุ้มคั้น เปื่อย กลิ่นเหม็นไปทั้งตัว ชาวบ้านเชื่อว่าผีจอมปลวกกระทำ (Klinhom, 2009, p.38) ผีเข้าสิงร่าง (ผีปอบ) ผีแม่มา้ย เป็นต้น ซึ่งชาวอีสานบางกลุ่มใช้วิธีรักษาคนป่วยทางร่างกายด้วยการประดิษฐ์อวัยวะเพศชายวางไว้หน้าบ้านเพื่อให้ผีพอใจ ใช้สมุนไพรรักษาการอักเสบของผิวหนังและใช้การรักษาอาการทางใจด้วยพิธีกรรมและเวทมนต์คาถาด้วยเชื่อว่าสิ่งที่กระทำเหล่านี้จะมีพลังอำนาจในการรักษาโรคให้คนป่วยหายจากโรคเร็วขึ้น

4) วิธีการรักษาโรคที่พุทธศาสนิกชนบางคนเชื่อว่ามีมูลเหตุจากกรรม แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรก คือ โรคที่เกิดจากกรรมเก่า เชื่อว่าเป็นโรคที่ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ประเภทหลัง คือ โรคที่เกิดจากกรรมปัจจุบันที่ทำให้ผิดศีล

5) วิธีการรักษาอยู่กำหรือการเข้าปริวาสกรรมดังที่พระภิกษุพึงกระทำจะชำระศีลให้บริสุทธิ์ในการบำเพ็ญในทางจิตของ ตนจะช่วยลดหรือบรรเทาวิบากกรรมจากโรคเรื้อรังอันตรายได้บ้างซึ่งเป็นการรักษาโรคตามความเชื่อที่มีมาแต่อดีต

นอกจากนี้ ผลการศึกษาการไขปริศนาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยในภาคอีสานพบว่าปัญหาความเจ็บป่วยเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในภาคอีสานมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมภาคอีสานมาเป็นเวลานาน มีรูปแบบและวิธีการที่เข้าใจได้ ส่วนที่ชนะว่าด้วยชื่อโรคและมูลเหตุของการเกิดโรคของหมอพื้นบ้านชาวอีสานโบราณกับที่ชนะของแพทย์แผนปัจจุบันอาจมีความแตกต่างกันไปบ้าง เนื่องจากสังคมปัจจุบันมีเครื่องมือที่ทันสมัยช่วยตรวจหาข้อมูลช่วยในการวินิจฉัยโรค

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

ปริศนาศาสตร์การแพทย์ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานนับว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในการดูแลสุขภาพของท้องถิ่นและสังคมไทยอันเป็นลักษณะทางเภสัชเวทในการเยียวยาพึ่งตนเอง การพึ่งพาอาศัยกันหลักคุณธรรมและความเอื้ออาทรของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยอีสานจากอดีตถึงปัจจุบัน เมื่อพิจารณาผลการศึกษาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยภาคอีสานในคัมภีร์ยาโบราณอีสานและผลจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทยภาคอีสานในด้านเนื้อหาของปริศนาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านจะพบการกล่าวถึง ที่มาของชื่อโรคและลักษณะอาการ เครื่องปรุงยา วิธีปรุงยา วิธีการรักษาโรค และข้อควรระวัง ซึ่งสอดคล้องกับ Mahidol University Foundation (1999, pp.239-249) ที่ทำการวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านไทย โดยศึกษาจากพ่อใหญ่จารย์เคน ลาวงค์ หมอพื้นบ้านอีสานจังหวัดมหาสารคามในด้านความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของความเจ็บป่วย โดยเฉพาะโรคที่พบบ่อยในชุมชน อาการของโรคที่ปรากฏ วิธีและขั้นตอนการรักษา ตำรายา วิธีการและปริมาณยาที่ใช้ในแต่ละการรักษาโรค และในด้านการใช้ภาษาแล้วพบว่าการผูก“ปริศนา” จะเป็นการใช้คำศัพท์เฉพาะ การใช้ภาษาพูดแทนภาษาเขียน การใช้ภาษาในลักษณะสำนวนและการใช้โวหาร ฯลฯ ซึ่งสอดคล้องกับ Kopsiriphat (2005) ที่ศึกษาภูมิปัญญาอีสานในพิธีกรรมด้านความเชื่อเพื่อการรักษาพยาบาลผ่านทางภาษาของชาวภูไท โดยสรุปของปริศนาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านในการศึกษาคั้งนี้ สามารถแบ่งปริศนาที่พบได้เป็น 4 แบบ ดังนี้

แบบที่ 1 ปรีศนาเพื่อรักษาทรัพย์สินทางปัญญาด้านเภสัชกรรม ซึ่งในอดีตความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพจะเป็นมรดกทางปัญญาที่หมอฟันบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานได้สืบทอดความรู้จากตำรายาโบราณ (Organizational knowledge) ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน และความรู้ที่อยู่ในตัวของหมอพื้นบ้านแต่ละบุคคล (Tacit knowledge)

ซึ่งสอดคล้องกับ Krirat (2006) ที่ศึกษามิติทางวัฒนธรรมในการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน พบว่าทุนทางธรรมชาติและทุนทางสังคมเป็นปัจจัยเอื้อที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน และการถ่ายทอดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง โดยมีวัดเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญในการถ่ายทอดความรู้โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรและการบำบัดรักษาในตำรายาต่างๆ มักจะถ่ายทอดผ่านครอบครัว ซึ่งความรู้บางเรื่องที่ได้ค้นพบ ทดลองด้วยตนเองแล้วได้ผลก็จะเก็บซ่อนเอาไว้เป็นปรีศนาเพื่อรักษาความรู้มอบเป็นมรดกให้แก่ทายาท ดังนั้นการนำเอาตำรายาในแต่ละขนานในคัมภีร์ยาโบราณอีสานมาใช้เลยจึงทำได้ยาก ผู้สนใจต้องมีความรู้แบบสหศาสตร์หรือพหุวิทยา (Multidisciplinary) ในระดับดีมาก

แบบที่ 2 ปรีศนาคำทายเพื่อการศึกษา ครูหมอพื้นบ้านจะผูกปัญหาทางด้านเภสัชกรรมให้แก่หรือทายความ รู้หรือทำทายความรอบรู้และความเฉลียวฉลาด (Cleverness) ของลูกศิษย์ในการดูแลรักษาสุขภาพชวนให้ผู้สนใจใคร่รู้ ไขปรีศนามีทั้งการตั้งชื่อยา ชื่อสมุนไพรแต่ละชนิด ฝึกการคิดและสืบค้นศึกษาค้นคว้าจากตำรายาเล่มอื่น ๆ ที่มีนักวิชาการได้อธิบายไว้ และจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน

แบบที่ 3 ปรีศนาการใช้ภาษาเพื่อประโยชน์ในการจำหน่ายสินค้า เชิญชวนให้ทดลองอวดอ้างสรรพคุณ บอกที่มาของชื่อยา ชื่อโรค ชื่อสมุนไพร

แบบที่ 4 ปรีศนาคำทายเพื่อใช้ทายเล่นยามว่างเพื่อความสนุกสนานกันในครอบครัวและหมู่มิตรสหาย

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาผลการไขปรีศนาศาสตร์การแพทย์ในมุขที่สะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาระดับวัฒนธรรม สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1) ด้านการศึกษา การเรียนรู้ศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานจำเป็นต้องมีครูหมอพื้นบ้านที่เก่ง มีสติปัญญาดี มีความรอบรู้ในศาสตร์หลายแขนง โดยครูเขียนตำรายา

หรือครูจะบอกแต่ด้วยยาและวิธีกินยา ของแสลงที่ห้ามกิน อาการของโรคมิได้บอกไว้ หมอพื้นบ้านต้องใช้วิธีสังเกตและสอบถามอาการจากคนไข้เวลารักษา เมื่อเวลารักษาคนไข้หลายราย ถามอาการบ่อยๆ เข้าก็มีความรู้มากขึ้น (Phonsiriphing, Usuppharat & Supcharoen, 1998, p.14) ครูหมอพื้นบ้านส่วนหนึ่งเล่าประสบการณ์ตรงให้ลูกศิษย์ได้เรียนรู้ จดจำโดยอาจผูกเป็นปริศนาและไขปริศนามีทั้งแบบบอกอรรถลักษณะของสิ่งไม่มีชีวิตมาเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิตมากที่สุด รองลงมาคือการบอกอรรถลักษณะของสิ่งมีชีวิตมาเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิตซึ่งสอดคล้องกับ Noicharoen (2019, p.4) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคำถามกับคำตอบโดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคำตอบให้สามารถตีความได้และหน้าที่ในการเบี่ยงเบนความเข้าใจอันแสดงถึงภูมิปัญญาในการใช้ภาษาของคนไทยที่สร้างสรรค์ปริศนาคำทาย นอกจากนี้อรรถลักษณะของสิ่งมีชีวิตยังสร้างความบันเทิงในปริศนาคำทายอีกด้วย แสดงให้เห็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตตามวิถีไทยในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย สิ่งของเครื่องใช้ การแต่งงาน อาหาร และการดูแลรักษาสุขภาพ ปริศนาแบบไม่จงใจซึ่งมีเจตนาต่างกัน ซึ่งคำเฉลยของปริศนาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชื่อโรค มูลเหตุของการเกิดโรคตามทัศนะของแพทย์พื้นบ้านอีสานเพื่อฝึกฝนผู้เรียนได้แก่ 1) ฝึกคิดตามขนบ (Tradition Thinking) 2) ฝึกคิดนอกขนบ (Lateral Thinking) 3) ฝึกการตีความ 4) ฝึกการสังเกตอย่างละเอียดถี่ถ้วน (Good observation) 5) ฝึกการสืบค้นคำตอบหรือฝึกหาความหมายเกี่ยวกับศาสตร์การดูแลสุขภาพสุขภาพ ซึ่งทัศนะของศาสตร์การแพทย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสานจะมีทัศนะเหมือนกับศาสตร์การแพทย์แบบพุทธวิธี (Khemaphirat, 2005) ได้แก่ แนวคิดว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 ความไม่สมดุลของธาตุทั้ง 4 จะทำให้คนเจ็บป่วย การรักษาจะใช้สมุนไพร ยา และวิธีการสร้างภูมิคุ้มกันโรค การป้องกันโรค นอกจากนี้การดูแลสุขภาพแบบพุทธวิธีได้ระบุเพิ่มเติมว่ากิเลสทำให้เกิดโรคทางจิต โรคที่รักษาไม่หายเป็นอันตรายถึงชีวิตมีมูลเหตุจากกรรมในอดีตชาติและสามารถบำบัดโรคด้วยพระธรรมโอสธและใช้พุทธานุภาพ

อนึ่ง การไขปริศนาตามเนื้อหาที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Khlaisuban (1988, pp.17-18) โดยพิจารณาเนื้อหาจากคำตอบเป็นหมวดหมู่ ได้แก่ ปริศนาคำทายเกี่ยวกับพืช สัตว์ ธรรมชาติ อวัยวะของร่างกาย กิริยาอาการหรือการกระทำ เครื่องใช้ อาหารการกิน ศาสนา ฯลฯ ปริศนาหลายคำตอบผูกขึ้น เพื่อช่วยจดจำตำรับยาในแต่ละขนานได้ดี ผู้สนใจต้องมีความรู้แบบสหศาสตร์หรือพหุวิทยา (Multidisciplinary) ทั้งทางด้านเภสัชกรรม พุทธศาสตร์ สยาศาสตร์ เวทมนต์คาถา ให้แก่หรือทายความรู้หรือทำทายความรอบรู้และ

ความเฉลียวฉลาด (Cleverness) ของลูกศิษย์ ส่วนการผูกปริศนาแบ่งจังหวัด คำสัมผัส เพื่อให้ปริศนามีความไพเราะ ชวนให้สนใจ ซึ่งการไขปริศนาส่วนใหญ่เป็นตำรับยาที่มีทั้งการตั้งชื่อยาและชื่อสมุนไพรหลายชนิดผูกไว้เป็นชุด(ยาชุม) การเล่นภาษาเช่นนี้สอดคล้องกับ Nami (1984) กล่าวว่าปริศนาคำทายของไทยทั้ง 4 ภาค มักจะมีการเล่นคำแบบมีสัมผัสและมีจังหวัดตลอดจนการใช้โวหารเชิงเปรียบจะทำให้บทปริศนาคำทายมีความไพเราะเสริมให้ผู้ไขปริศนามีความสนใจมากยิ่งขึ้น

2) ด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี การไขปริศนาศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในภาคอีสาน พบว่า ชาวอีสานให้ความเคารพและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ครูหมอพื้นบ้านที่ประสาทวิชาการแพทย์ให้แก่ตน เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาตัวยาที่อยู่ตามธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อจะรักษาผู้ป่วยรายใดจะต้องมีแตงขันธ์ 5 เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า อริยสงฆ์และครูบาอาจารย์ (ปริศนาตัวเลข) (ขันธ์ 5 หรือเบญจขันธ์เป็นหลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธประกอบด้วย 1 กอรุปรธรรม(ร่างกาย)และ 4 นามธรรม (เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) 4 ส่วนเหล่านี้เป็นความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ที่ก่อให้เกิดเป็นคนหรือเป็นสัตว์) โดยใช้เทียนขาวและดอกไม้สีขาวอย่างละ 5 คู่ใส่พานหรือภาชนะที่สะอาด (เทียน หมายถึง ตัวแทนของพระพุทธศาสนา ดอกไม้ หมายถึง เครื่องบูชา สีขาวหมายถึง ความบริสุทธิ์) ดลบันดาลให้ได้ยาคี การรักษาได้ผลดี สร้างความเชื่อมั่นให้แก่หมอและคนป่วย ความเชื่อและความศรัทธาที่ตนมี เป็นพลังที่มีอานุภาพช่วยลดบันดาลหายจากความทุกข์กายและทุกข์ทางใจ เกี่ยวกับพลังพลาสมาในการใช้ภาษาตามที Thawisuk (1977, pp.85-87) กล่าวถึงการสร้างปริศนาคำทายของอีสาน ได้แก่ ปริศนาขึ้นต้นปัญหาด้วยคำว่า “แม่หน่ย” ปริศนาที่เป็นคำสั้นๆ หรือคำคำเดียว ปริศนาที่สร้างตัวปัญหาาก่อนและตั้งคำถามตอนท้ายส่วนการแบ่งจังหวัด คำสัมผัสของปริศนาศาสตร์พื้นบ้านอีสานจะมีแนวคิดสอดคล้องกับ Nami (1984, pp.195-214) ว่าการแบ่งผูกปริศนาแบบมีจังหวัด คำสัมผัสนี้จะทำให้บทปริศนาคำทายมีความไพเราะ เสริมให้ผู้ตอบมีความสนใจที่จะ ไขปริศนามากยิ่งขึ้น

การที่คัมภีร์ยาโบราณอีสานไม่ระบุข้อมูลโดยละเอียดปิดความรู้บางส่วนนั้น สะท้อนภาพทางวัฒนธรรมได้ 3 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 คือ ความเป็นเจ้าของตำรับยา ตำรับยาบางขนานไม่บอกข้อมูลที่สำคัญ อาทิ เทคนิคการเก็บยา ปริมาณการใช้ยา วิธีปรุงยา ซึ่งศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านที่มักจะถ่ายทอดด้วยการบอกเล่าและปฏิบัติต่อกันมาแล้ว ใช้ได้ผลดี การนำปริศนาภาษาเป็นการรักษาลิขสิทธิ์ทางปัญญาของหมอยาพื้นบ้านแต่ละ

คนไว้เพื่อส่งมอบเป็นมรดกทางปัญญาให้แก่ทายาทหรือลูกศิษย์เท่านั้น ตำรับยาสมุนไพรใด ๆ ที่บันทึกไว้ในตำราโดยไม่ไขปริศนาให้รู้แจ้งอาจจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพได้ มิติที่ 2 คือ วัฒนธรรมการให้ความเคารพครูหมอและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพ ดังนั้นการจะรักษาสุขภาพคนป่วยแต่ละคนจะต้องมีพิธีไหว้ครู พิธีปราบมาร พิธีขอยาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลสมุนไพร เชื่อว่าจะทำให้ได้ยาที่มีฤทธิ์ดีและรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า มิติที่ 3 คือ การดูแลรักษาสุขภาพจะมีข้อห้าม (ชะล่า) ของคนป่วย เชื่อว่าหากปฏิบัติดีตามจะเกิดผลดีต่อสุขภาพ มิติที่ 4 คือ การสร้างสังคมเอื้ออาทร หมอพื้นบ้านทุกคนจะมีการบูชาครูและมีเงินค่ากายเพียงเล็กน้อย เชื่อกันว่าหากใครเรียกเงินทองมากเกินไปที่ครูกำหนดจะเป็นการกระทำผิดครู เวทมนตร์คาถากำกับยาจะเสื่อม ผู้คนจะเสื่อมศรัทธา

References

Chakchai, C. (2018). **Synthesis of wisdom in care and treatment of cancer that appears in Isan medicine on palm leaf manuscript**. Maha Sarakham: Maha Sarakham Rajabhat University. (In Thai)

Faculty of Pharmaceutical Sciences, Ubon Ratchathani University. (n.d.). **Herbs database Faculty of Pharmaceutical Sciences, Ubon Ratchathani University**. Retrieved from <http://www.phargarden.com/main.php>. (In Thai)

Folk Doctor Foundation. (1983). **Elixir of life**. Retrieved from <https://www.doctor.or.th/article/detail/6653>. (In Thai)

- Khemaphirat, S. (2005). **A Comparative study of the Buddhist's holistic health care and Thai traditional medicine** (Master's thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Bangkok. (In Thai)
- Klaisuban, P. (1983). **The Riddles**. Bangkok : Suthisarn Printing. (In Thai)
- Klinhom, U. (2009). **Clarification traditional medicine in palm leaf manuscript, Northeastern Thailand : Mak mai fever case study**. Bangkok : Health Systems Research Institute (HSRI). (In Thai)
- Kopsiriphat, W. (2006). **Translation : A linguistic approach**. (2nd ed.). Maha Sarakham: Mahasarakham University Printing. (In Thai)
- Krairat, T. (2018). **Cultural dimensions of health care in the traditional way of ethnic groups in Northeastern region** (Master's thesis). Mahasarakham University, Maha Sarakham. (In Thai)
- Kujariwanich, S. (1992). **Role adaptation of folk healers in Thai-Lao communities, Nakhon Phanom province** (Master's thesis). Mahidol University, Bangkok. (In Thai)
- Nami, W. (1984). **Studying Thai Guessing Puzzles** (Master's thesis), Srinakharinwirot University Prasanmit, Bangkok. (In Thai)
- Noicharoen, N. (2014). **Seamantic Features of life in Thai riddles** (Master's thesis). Srinakharinwirot University Prasanmit, Bangkok. (In Thai)
- Phichiansunthon, C. Chawalit, M. & Chiirawong, W. (2016). **Description of Phra Osot Narayana texts**. Bangkok : Amarin Printing. (In Thai)

- Praphawicha, S. (2003). **Research report on the study of Isan folk medicine.** Maharakham: Walairukhavej Botanical Research Institute, Mahasarakham University. (In Thai)
- Phonsiriphong, S. (1998). **A study of Thai traditional medicine wisdom : Por Yai Kane Laawong** (2nd ed.) Bangkok : Institute of Thai Traditional Medicine, Department of Medicine, Ministry of Medicine Public Health. (In Thai)
- Ramathibodi Hospital. (2018). **Widowed ghost took his life; Beliefs from the ancients to the sudden unexpected death syndrome.** Retrieved from <https://th.city/F600>. (In Thai)
- Sridharomma, K. (2018). **The Research on knowledge management : The wisdom of local I-San medicine for healer.** Maha Sarakham: Rajabhat Maha Sarakham University. (In Thai)
- Thawisuk, B. (1977). **Folklore.** Bangkok : Ramkamhaeng University Printing. (In Thai)
- Weesapen, W. (2007). **Mahachai temple medical text edited from palm leaf in Mahachai temple, Royal monastery, Mueang district, Maha Sarakham province.** Ubon Ratchathani: Siritham Opset Printing House. (In Thai)
- Wichitphan, P. (1980). **Ghost House.** Retrieved from <https://www.doctor.or.th/columnist/list/5869>.